VIKIPEEDIA

Kiribati keel

See artikkel ootab keeletoimetamist.
Kui oskad, siis palun aita artiklit keeleliselt parandada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Kiribati_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

Kiribati keel ehk tungaru keel on Austroneesia keelte hulka kuuluv keel, millel 2010 aasta andmete järgi on umbes 102 000 kõnelejat.[1] Seda kõneldakse peamiselt Kiribati Vabariigis, mis koosneb 33 atollsaarest ning väiksematest korallsaartest, asudes ekvaatoril kesk-lääne okeaanias Fidži saartest põhja pool. Kokku moodustavad need 811 ruutkilomeetrise maa-ala, mis on hajutatud üle 5 miljoni ruutkilomeetri ookeani.[2]

Kiribati keel (Taetae ni Kiribati/te taetae ni aomata)	
Kõneldakse	Kiribati Fidži Nauru Marshalli Saared Saalomoni Saared Tuvalu Vanuatu
Kokku kõnelejaid	umbes 102 000
Keelesugulus	Kesk-Ida-Austroneesia keeled Kaug-Okeaania Mikroneesia **kiribati keel**
Ametlik staatus	
Ametlik keel	Kiribati
Keelekoodid	
ISO 639-2	gil
ISO 639-3	gil

Sisukord

Ajalugu
Foneetika ja morfoloogia
Lühidalt nimisõnadest
Keelenäide
Mitmesugust
Viited
Välislingid

Ajalugu

Kuni 1979. aastani kandis Kiribati Vabariik nime Gilberti saared kapten Thomas Gilberti järgi, kes „avastas“ saaregrupi 1788. aastal. Kiribati [kiribas] on kohalik versioon Gilbertist. Originaalis kandsid saared Tungaru nime – siit ka üks eestikeelseid nimetusi seal kõneldavale keelele. [3] (Samuti kasutuses kiribati, gilberti või tarava keel).[4]

Tungaru on tihedalt seotud veel maršalli keel, ponape ning kosrae keeltega. Keele lingvistiline päritolu ei ole täpselt teada, kuid tõenäoliselt on see tulnud kas Saalomoni või Vanuatu saartelt.[2]

Kuigi Kiribati ametlikuks keeleks on inglise keel, nimetatakse Tungaru keelt Kiribati rahvuslikuks keeleks, kuna see on tänaseni ühiskonnas tugevalt domineeriv ning igapäevases elus laialdasemalt kasutuses. Riigi konstitutsioonidel, seadustel ning valitsuse dokumentidel on nii kiribati kui ka inglise keelsed variandid, kuid inglise keelt defineeritakse kui autoriteetsemat versiooni.[2]

Kiribati keel ilmus esmakordselt kirjas 19. sajandi keskpaigas, kui misjonärist Reverend Hiram Bingham saabus selleaegsetele Gilberti Saartele 1857. aastal ning leiutas viisi, kuidas sealset keelt kirjutada ladina tähestikus ning kasutas seda Piibli tõlkimiseks. 1970-ndate keskpaigaks loodi Kiribati Keelenõukogu eesmärgiga ühtlustada kiribati keele ortograafiat ja grammatikat, koostada ajakohastatud sõnaraamat ning arendada kiribati kirjandust.[3]

Foneetika ja morfoloogia

Tähestik ja hääldus [3]

A a	B b	E e	I i	K k	M m	N n	Ng ng	O o	R r	T t	U u	W w
ah	bee	eh	ee	kee	mm	nn	ngg	oh	ree	see	oo	wee
[a]	[b]	[e]	[i]	[k]	[m]	[n]	[ŋ]	[o]	[r]	[t]	[u]	[w]

Arvsõnad 1–10 [5]

1 – teuana

2 – uoua

3 – tenua

4 – aua

5 – nimaua

6 – onoua

7 – itua

8 – wanua

9 – ruaiwa

10 – tebwina

Dialektid

Kiribatil on kaks põhi dialekti, mis on seostatud vastavalt põhja- ja lõunapoolsete saartega. Kuigi üks pole ametlikult teisele eelistatud siis praktikas siiski areneb lõunadialekt kui standardsem variant. On täheldatud ka teisi pisemaid dialekte nii riigisiseselt kui ka kaugemal (Nauru, Saalomoni, Vanuatu ja Fidži saartel).[2]

Häälikud ja õigekiri

Kiribati keel kasutab VOS- (alus-sihitis-öeldis) sõnajärge.[6] Lihtsustatult saab kiribati keeles häälikud jagada kahte rühma: täishäälikud ja konsonandid.

Täishäälikud on:

A aa

E ee

I ii

U uu

Täishäälikud võivad esineda nii lühikeste kui pikkade häälikutena ja määravad, millist tähendust sõna kannab. Kiribati keeles on tihti juhtumiks see, et täishääliku pikkus erineb kirjas ja kõnes täielikult.

Konsonandid on:

b

b'

t

k

r

w

Konsonandid esinevad kiribati keeles ainult sõna algul või keskel, mitte kunagi sõna lõpus. Samuti ei seisa nad kõrvuti (kuigi b' hääldadakse nagu bw enne konsonante i ja e).

ninahäälikNasaalid on:

M mm

M' mm'

N nn

Ng ngng

Nasaalid sarnanevad enamasti nende ingliskeelsele häältusele.

- ülakoma kasutatakse ainult enne a-tähte.

Lühidalt nimisõnadest

Kiribati keele üks iseärasusi sõnamoodustusel on see, et sama vorm võib täita erinevaid funktsioone. Sõna võib esineda nimi-, tegu- või omadussõnana, ilma et see tooks kaasa muutusi kirjapildis. Näiteks:

Te mm'akuri – töö

Te tia mm'akuri – töötaja

E mm'akuri – ta töötab

Te taibora ni mm'akuri – töölaud

Nominaalvormid

Kiribati keeles on võimalik moodustada tegusõnadest nimisõnu, asetades nende ette artikli "te". Samamoodi saab nimisõnu tuletada enamikust omadussõnadest. Näiteks:

Nako – minema

Te nako – minemine

Mm'akuri – töö

Te mm'akuri – töötama

Uraura – punane

Te uraura – punasus

Nanokaawaki – kurb

Te nanokaawaki – kurbus

Mitmus

Enamikul nimisõnadest puudub eristav mitmuse vorm, kuid nende sõnade puhul, kus see siiski olemas on pikendatakse lihtsalt esimest täishäälikut. Näiteks:

Boki – raamat

Booki – raamatud

Sugu

Nagu inglise või eesti keele puhul puudub ka kiribati keeles sõnadel sugu. Kui nimisõna soo näitamine siiski osutub vajalikuks, siis lisatakse sellele vastavalt mm'aane (meessugu) või aine (naissugu)

Te moa aiine – kana

Te moa mm'ane – kukk

[7]

Keelenäide

I a butiiko ma kawiiremweko riki n taetae ao tai kaboonganai taeka aika a kaangaanga b'a I aonga ni waetata n rabakau.

Tõlge: Palun rääkige aeglaselt ning ärge kasutage keerulisi sõnu, et ma saaksin kiiremini õppida.[3]

Mitmesugust

Erinevalt paljudest teistest okeaania regiooni keeltest ei ole kiribati keel väljasuremisohus, peaaegu kõik keeleoskajad kasutavad seda igapäevaselt. Ainult ligi 30% Kiribati elanikest räägib puhtalt riigi ametlikku (inglise) keelt, mis tähendab, et lähitulevikus pole oodata inglise keele domineerivaks muutumist.

Huvitav on fakt, et kiribati keeles ei esine tähte S, vaid selle asemel kasutatakse hoopis Ti'd. Nimelt esimesena keelt kirja pannud reverend Binghami trükimasinal puudus funktsioneeriv S täht ning ka ta töö edasiarendajad ei vaevunud enam parandusi tegema. Üheks raskustest piibli tõlkimisel olid viited mõistetele, nagu näiteks „mägi“ – geograafiline nähtus, mis oli selleaegsetele Kiribati saarte elanikele tundmatu. Bingham otsustas kasutada hoopis sõna „künkake“, mis pidavat elanikele arusaadavam olema. Tegelikult on sellised kohandused omased veel paljudele keeltele, kus modernsed asjad vajavad uute sõnade loomist. Kiribatikeelne mõiste lennuki kohta on „kanuu, mis lendab.“[8]

Viited

1. "inglise keelne Vikipeedia" (https://en.wikipedia.org/wiki/Gilbertese). Vaadatud 30.10.13. Eesti keeles.
2. *Encyclopedia of Language and Linguistics, Second Edition, Volume Six*, Ühendkuningriik: Elsevier Ltd., 2006. Lk 226–227
3. "kiribati keele kohta Omniglotis" (http://www.omniglot.com/writing/kiribati.htm). Vaadatud 31.10.13. Inglise keeles.
4. "EKI maailmakeelte loend" (http://www.eki.ee/knab/lgv/anei.htm). Vaadatud 17.11.13. Eesti keeles.
5. "numbritest kiribati keeles" (http://www.languagesandnumbers.com/how-to-count-in-gilbertese/en/gil/). Vaadatud 31.10.13. Inglise keeles.
6. "keeleinfo WALSi järgi" (http://wals.info/languoid/lect/wals_code_krb). Vaadatud 31.10.13. Inglise keeles.
7. "kiribati keeletunnid" (http://www.trussel.com/f_kir.htm). Vaadatud 31.10.13. Inglise keeles.
8. "keeltekataloog" (http://language-directory.50webs.com/languages/kiribati.htm). Vaadatud 31.10.13. Inglise keeles.

Välislingid

- Kiribati-inglise sõnaraamat (http://www.trussel.com/kir/dic/dic_a.htm)
- Kiribati keele õpik (http://www.trussel.com/kir/less00.htm) (*inglise keeles*)

Pärit leheküljelt "https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Kiribati_keel&oldid=5477071"

Selle lehekülje viimane muutmine: 18:16, 28. oktoober 2019.

Tekst on kasutatav vastavalt Creative Commonsi litsentsile "Autorile viitamine + jagamine samadel tingimustel"; sellele võivad lisanduda täiendavad tingimused. Täpsemalt vaata Wikimedia kasutamistingimustest.